
Doctor honoris causa

Ján Vilikovsky

***Zánik originálu
a
zánik prekladu***

Edícia **Doctor honoris causa**

zv. 12

Ján Vilikovský

Zánik originálu

a

zánik prekladu

Univerzita Konštantína Filozofa

Nitra 2007

© Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2007

ISBN 978-80-8094-146-8
EAN 9788080941468

Slávnostná inaugurácia

V galérii osobností slovenskej, ale aj zahraničnej vedy a kultúry, ktorým Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre udelila čestnú vedeckú hodnosť „doctor honoris causa“, sa od 3. mája 2007 budeme stretať aj s menami slovenského hudobného skladateľa, vedca a vysokoškolského pedagóga Ladislava Burlasa a literárneho vedca, prekladateľa a vysokoškolského pedagóga Jána Vilikovského. Návrh na ich ocenenie vzišiel z Pedagogickej fakulty, ktorá má na UKF najužšie pracovné kontakty s L. Burlasom aj s J. Vilikovským.

Slávnostná inaugurácia, ktorá sa už tradične uskutočňuje v aule Univerzity Konštantína Filozofa, bola vhodnou príležitosťou na vyzdvihnutie prínosu ocenených osobností do klenotnice slovenskej kultúry. Účasť významných osobností slovenského kultúrneho i spoločenského života na slávnostnej inaugurácii zvýšila lesk tohto vrcholného univerzitného podujatia.

Vaše Magnificencie, Vaše Spectability, Vaše Honorability,
Vaša Eminencia, ctení hostia, vážené kolegyne,
vážení kolegovia, milí študenti!

Z poverenia Jeho Magnificencie profesora doktora Libora Vozára, kandidáta vied, rektora Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, otváram slávnostné zasadnutie Vedeckej rady Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre rozšírené o Vedeckú radu Pedagogickej fakulty, ktoré sa koná pri príležitosti udelenia čestného titulu „doctor honoris causa“ dvom výnimočným osobnostiam Slovenska a blízkym spolupracovníkom našej univerzity

profesorovi doktorovi **Ladislavovi Burlasovi**, doktorovi vied, poprednému muzikológovi, hudobnému skladateľovi a pedagógovi,

a docentovi doktorovi **Jánovi Vilikovskému**, kandidátovi vied, významnému prekladateľovi, diplomatovi a pedagógovi.

Ctení inaugurangi, vitajte na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre!

Vážené slávnostné zhromaždenie,
vážené dámy a páni!

Dovoľte mi, v tejto sviatočnej a jedinečnej chvíli, srdečne privítať v aule Univerzity Konštantína Filozofa Jeho Magnificenciu pro-

fesora doktora Libora Vozára, kandidáta vied, rektora a predsedu Vedeckej rady Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Ďalej srdečne vítam na dnešnej slávnosti

- Jej Honorabilitu profesorku doktorku Evu Malú, kandidátku vied, prorektorku Univerzity Konštantína Filozofa,

- Jeho Honorabilitu docenta doktora Antona Pokrivčáka, doktora filozofie, prorektora Univerzity Konštantína Filozofa,

- Jeho Honorabilitu magistra Jána Skalku, doktora filozofie, prorektora Univerzity Konštantína Filozofa,

- Jej Spectabilitu profesorku doktorku Gabrielu Porubskú, kandidátku vied, dekanu Pedagogickej fakulty,

- Jeho Spectabilitu profesora doktora Ľubomíra Zelenického, kandidáta vied, dekana Fakulty prírodných vied,

- Jeho Spectabilitu profesora doktora Bélu Lászlóa, kandidáta vied, dekana Fakulty stredoeurópskych štúdií,

- Jeho Spectabilitu profesora doktora Petra Ondrejoviča, doktora filozofie, dekana Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva, v zastúpení docentky doktorky Marcely Verešovej, doktorky filozofie, prodekanu Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva,

- Jej Spectabilitu profesorku doktorku Zdenku Gadušovú, kandidátku vied, dekanu Filozofickej fakulty, v zastúpení profesora doktora Bernarda Garaja, kandidáta vied, prodekana Filozofickej fakulty,

- Jej Honorabilitu profesorku doktorku Evu Szórádovú, kandidátku vied, prodekanu Pedagogickej fakulty.

Ďalej srdečne vítam profesorku Janku Hečkovú, kandidátku vied, predsedníčku Akademického senátu Univerzity Konštantína Filozofa a inžinierku Ľubicu Ehrenholdovú, kvestorku Univerzity Konštantína Filozofa.

Srdečne vítam Ich Honorability prodekanov Pedagogickej fakulty, Fakulty prírodných vied, Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva, Fakulty stredoeurópskych štúdií a Filozofickej fakulty.

Je pre nás veľkou ct'ou, že pozvanie na dnešnú akademickú slávnosť prijali emeritní rektori, dekaní a doctori honoris causa Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

- Jeho Spectabilita profesor doktor Michal Soták, doktor vied, dekan emeritus,

- Jeho Spectabilita profesor doktor Ondrej Šedivý, kandidát vied, dekan emeritus,

- Jeho Magnificencia profesor doktor Peter Liba, doktor vied, rektor emeritus,

- Jeho Magnificencia profesor doktor inžinier Daniel Kľuvanec, kandidát vied, rector emeritus,

- doctor honoris causa profesor inžinier Štefan Luby, doktor vied, predseda Slovenskej akademie vied,

- Doktor honoris causa Ladislav Ťažký, spisovateľ.

Vážené slávnostné zhromaždenie,

je pre nás veľkou ct'ou, že účasť na našej akademickej slávnosti prijal aj prvý doctor honoris causa a nositeľ najvýznamnejšieho vyznamenania „Zlatej knihy“ Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre Jeho Eminencia Ján Chryzostom kardinál Korec, ktorého mimoriadne srdečne vítam.

V aule Univerzity Konštantína Filozofa si dovoľujem čo najsrdečnejšie privítať našich vzácných hostí – predstaviteľov slovenských univerzít, ktorí prijali pozvanie na našu akademickú slávnosť

- Jeho Magnificenciu profesora inžiniera Mikuláša Látečku, doktora filozofie, rektora Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre,
- Jeho Magnificenciu docenta doktora magistra umenia Vojtecha Didiho, kandidáta vied, rektora Akadémie umenia v Banskej Bystrici,
- Jeho Magnificenciu profesora doktora Eduarda Kostolanského, kandidáta vied, rektora Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave,
- Jeho Magnificenciu docenta inžiniera Martina Mišúta, kandidáta vied, rektora Trnavskej univerzity v Trnave,
- Jeho Magnificenciu docenta inžiniera Jána Tučeka, kandidáta vied, rektora Technickej univerzity vo Zvolene,
- Jeho Magnificenciu profesora inžiniera Karola Poláka, doktora vied, rektora Vysokej školy v Sládkovičove,
- Jej Honorabilitu docentku magisterku umenia Annu Predmerskú, prorektorku Univerzity Komenského v Bratislave,
- Jeho Honorabilitu profesora doktora Tibora Kmet'a, kandidáta vied, prorektora Univerzity Jánosa Selyeho v Komárne,

-
- Jeho Honorabilitu docenta doktora Romana Nedeľu, doktora vied, prorektora Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici,
 - Jeho Honorabilitu docenta inžiniera Ľubomíra Striešku, kandidáta vied, prorektora Ekonomickej univerzity v Bratislave.

Naše pozvanie prijali aj dekaní fakúlt Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre

- Jeho Spectabilita profesor inžinier Peter Bielik, doktor filozofie, dekan Fakulty ekonomiky a manažmentu,
- Jeho Spectabilita profesor inžinier Vladimír Gozora, doktor filozofie, dekan Fakulty európskych štúdií a regionálneho rozvoja,
- Jeho Spectabilita docent inžinier Karol Kalúz, kandidát vied, dekan Fakulty záhradníctva a krajinného inžinierstva.

Je pre nás ct'ou, že na dnešnej slávnosti sa spolu s nami zúčastňujú aj poslanci Národnej rady Slovenskej republiky pán Pavol Goga, pán Pavol Hrušovský a pán Ján Kovarčík.

Je pre nás mimoriadnym potešením, že pozvanie na dnešnú slávnosť prijala aj pani Natália Marejeva, kultúrna atašé veľvyslanectva Ruskej federácie, akreditovaného v Slovenskej republike.

V aule Univerzity Konštantína Filozofa osobitne vítam inžiniera Františka Baláža, viceprimátora mesta Nitra, doctora honoris causa akademického architekta inžiniera Ladislava Švihela, generálneho riaditeľa Výstavníctva Agrokomplex v Nitre a pána Jána Grešša, riaditeľa Divadla Andreja Bagara v Nitre.

Zároveň si dovoľujem privítať všetkých ďalších predstaviteľov verejného a kultúrneho života nášho regiónu, všetkých priateľov,

priaznivcov a podporovateľov našej alma mater, ako aj rodinných príslušníkov a osobných hostí ctených inaugurantov.

Vážené slávnostné zhromaždenie,

dôležitosť a vážnosť tejto chvíle umocňuje aj prítomnosť členov Správnej rady, akademických senátov, vedeckých rád, Akademického klubu a Fakultnej nemocnice Univerzity Konštantína Filozofa, prítomnosť všetkých vás, vážené kolegyne a kolegovia, vážení administratívni a technickí pracovníci a milí študenti, ktorí ste prijali pozvanie Jeho Magnificencie rektora Univerzity Konštantína Filozofa na slávnosť udelenia čestných titulov „doctor honoris causa“.

Vážené slávnostné zhromaždenie,

vážené dámy a páni!

v tejto vzácnej chvíli prosím Jeho Magnificenciu profesora doktora Libora Vozára, kandidáta vied, rektora Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, o slávnostný príhovor.

Prof. RNDr. Mária Bauerová, CSc.,
prorektorka

Príhovor rektora UKF

Vaše Magnificencie, Vaše Spektability, Vaše Honorability,
vážený pán profesor Ladislav Burlas,
vážený pán docent Ján Vilikovský,
vážení členovia Vedeckej rady Univerzity Konštantína Filozofa
v Nitre a Vedeckej rady Pedagogickej fakulty,
milé dámy, vážení páni, milí priatelia!

Je pre mňa mimoriadnou čťou a potešením prihovoriť sa Vám pri tejto slávnostnej príležitosti a otvoriť dnešné zasadnutie Vedeckej rady Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre rozšírené o zasadnutie Vedeckej rady Pedagogickej fakulty. Prítomnosť rektorov, dekanov, prorektorov, prodekanov, doctorov honoris causa, profesorov a docentov Univerzity Konštantína Filozofa, prítomnosť primátora mesta Nitry, predsedu Nitrianskeho samosprávneho kraja, ale aj ďalších osobností kultúrneho a spoločenského života na našej alma mater je zaiste nevšednou udalosťou.

Zišli sme sa v aule Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, aby sme vzdali hold ľudskému úsiliu a schopnostiam.

Od roku 1998, keď naša univerzita udelila čestnú vedeckú hodnosť „doctor honoris causa“ Jeho Eminencii kardinálovi Jánovi Chryzostomovi Korcovi, v tejto aule sme sa pri podobnej príležitosti zišli dovedna desaťkrát. Desiatim excelentným osobnostiam slovenskej, ale aj svetovej vedy a kultúry udelila Univerzita Konštantína Fi-

lozofa túto čestnú vedeckú hodnosť, desať nekaždodenných osobností prijalo poctu udelenú našou univerzitou, a potvrdilo tak vážnosť našej vzdelávacej ustanovizne, jej dobré meno vo vedeckej i kultúrnej pospolitosti, ako dôveru v jej vedecký a tvorivý potenciál.

Dnes Univerzita Konštantína Filozofa, pokračujúc v univerzitnej tradícii, udelí čestný titul „doctor honoris causa“ prof. PhDr. Ladislavovi Burlasovi, DrSc., za celoživotnú vedeckú, pedagogickú a umeleckú prácu a za významný prínos do slovenskej hudobnej vedy a kultúry, a doc. PhDr. Jánovi Vilikovskému, CSc., za celoživotnú tvorivú prácu v oblasti teórie a praxe prekladu a za osobnú účasť na budovaní a šírení dobrého mena Slovenskej republiky doma a v zahraničí.

Prof. Ladislav Burlas a doc. Ján Vilikovský sú osobnosti, ktoré napriek celkom odlišnej oblasti vedeckej a tvorivej práce majú mnoho spoločného. Obaja sa stali osobnosťami zakladateľského významu – muzikológ, skladateľ a vysokoškolský pedagóg prof. Ladislav Burlas stál pri zrode modernej slovenskej hudobnej vedy; prekladateľ, diplomat a vysokoškolský pedagóg doc. Ján Vilikovský sa zasa podieľal na kreovaní slovenskej diplomacie a vo vedeckej oblasti sa významne zaslúžil o rozvoj slovenskej translatológie. Pri oboch sa skĺbil talent, vedomosti, schopnosti s húževnatosťou a zánietením, pracovitosťou a koncentrovaným úsilím v prospech naplnenia zámeru a dosiahnutia cieľa. Ich pôsobenie a činnosť integrujú v sebe vedecký heuristický výskum a prísnu vedeckú akribiu na jednej strane a umelecký duchovný potenciál stelesnený v umeleckých dielach na

strane druhej, čím sa stali trvalou hodnotou slovenského národného života.

Vážení prítomní,

dovoľte mi v tejto slávnostnej a vážnej chvíli, aby som v mene celej akademickej obce našej alma mater úprimne a osobne privítal našich vzácných hostí prof. Ladislava Burlasa a doc. Jána Vilikovského, ktorým táto hodnosť a pocta právom i zaslúžene patrí a ktorým bude v zmysle platných predpisov našej univerzity udelená.

Prof. RNDr. Libor Vozár, CSc.,
rektor

Vážené slávnostné zhromaždenie,
vážené dámy a páni!

Je pre mňa veľkou ct'ou otvoriť slávnostný akt udelenia čestného titulu doctor honoris causa docentovi doktorovi Jánovi Vilikovskému, kandidátovi vied, významnému slovenskému lingvistovi, jednému z najvýznamnejších prekladateľov Slovenska, vysokoškolskému pedagógovi a diplomatovi. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre udeľuje čestný titul docentovi doktorovi Jánovi Vilikovskému, kandidátovi vied, za jeho celoživotné dielo v oblasti teórie a praxe prekladu, ktoré obohatilo slovenskú literárnu kultúru, za jeho príspevok k rozvoju Univerzity Konštantína Filozofa a za mimoriadne zásluhy pri šírení dobrého mena Slovenskej republiky najmä v zahraničí počas jeho pôsobenia na diplomatických postoch.

Z poverenia Jeho Magnificencie profesora doktora Libora Vozára, kandidáta vied, rektora Univerzity Konštantína Filozofa, prosím Jej Spectabilitu profesorku doktorku Gabrielu Porubskú, kandidátku vied, dekanu Pedagogickej fakulty, o slávnostné laudatio.

Prof. RNDr. Mária Bauerová, CSc.,
prorektorka

Slávnostné laudatio

Vaše Magnificencie, Spectabiles, Honorabiles,
vážení členovia vedeckých rád UKF v Nitre,
ctení hostia,
milé dámy a páni,
Vaša excelencia vážený pán docent Vilikovský!

Dovoľte, aby som svoje laudatio začala myšlienkou sira Wilfreda Grenfella, ktorý povedal: „Skutočnú radosť neprináša ani pohodlie, ani bohatstvo, ani pochlebovanie ľuďí, ale zmysluplná činnosť.“ A práve táto črta charakterizuje osobnosť doc. Dr. Jána Vilikovského, CSc., prekladateľa, diplomata a vysokoškolského pedagóga.

Nezávisle od poradia sú tieto tri oblasti jeho tvorivej, vedeckej a pedagogickej činnosti úzko prepojené. Dúfam, že sa mi podarí priblížiť k podstate každej z nich, a tak aspoň v stručnosti vystihnúť významný prínos Jána Vilikovského.

Náš inaugurant sa etabloval ako ústredná osobnosť slovenskej humanistiky v oblasti translatológie, a to v dvojjednosti jej teoretického a praxeologického rozmeru. Pôsobenie Jána Vilikovského na tomto poli charakterizuje úctyhodný kultúrny rozhľad a intelektuálna zvedavosť, ktorá sa neuspokojuje s mechanickým preberaním cudzích názorov, ale - v súčinnosti s vlastnými prekladateľskými i pedagogickými skúsenosťami - smeruje ku kvalitatívne vyššiemu, čas-

to aj polemickému či hypotetickému, ale jednako len novému a podnecujúcemu mysleniu.

Pars pro toto možno v tejto súvislosti poukázať na monografiu Jána Vilikovského *Preklad ako tvorba*. Táto publikácia, vydaná na Slovensku v roku 1984 a v Čechách v roku 2002, je brilantným prínikom do problematiky umeleckého prekladu. Svojou heuristickou priebornosťou sa zaraďuje k osnovným dielam (nielen slovenskej) teórie prekladu. Ide o dielo, ktoré zo skúsenostného zázemia a potrieb praxe nielen vychádza, ale k nim aj vedome a podnecujúco smeruje. Tento potenciál v sebe nesie aj vďaka tomu, že autorove reflexie sú skúsenostne podopreté jeho aktívnou prekladateľskou činnosťou - predstavujú jej konceptuálne zovšeobecnenie. Vilikovský svoje tézy nebuduje na apriórnych postulátoch, ale – ak sa tak možno vyjadriť – na „skutkovom stave“ literatúry a prekladovej praxe. To mu umožňuje dosiahnuť vyváženosť v miere, vďaka ktorej je jeho písanie imúnne voči číremu pragmatizmu na jednej strane, ale aj voči sucho akademickému teoretizovaniu na strane druhej. Vilikovský si je dobre vedomý pluralitnej otvorenosti humanitného poznania, zároveň však dokáže byť argumentačne i exemplifikačne jednoznačný. Napríklad proti tzv. impresionistickým prekladom stavia požiadavku, aby preklad reprodukoval dielo ako celok, a nie iba niektoré jeho stránky, alebo proti prioritě osobnej prekladateľskej koncepcie zdôrazňuje prvotnosť autorovho zámeru.

Vilikovský chápe prekladanie ako akt nanajvýš tvorivý a jeho výsledok ako fakt kultúrny a estetický, čo takpovediac z množuje spôsoby jeho nazerania na problém. Príznačnou danosťou jeho štúdií je práve táto viacaspektovosť, úsilie uplatniť v uvažovaní o preklade interdisciplinárnu varietu prístupov, vrátane prístupu lingvistického či sociologického. Pri formulovaní vlastných záverov sa opiera o viacere vedné disciplíny, avšak s obdivuhodnou schopnosťou nadhľadovej syntézy. To mu umožňuje vždy rozprávať o vážnych prekladateľských problémoch fundovane, ale zároveň zaujímavo i s vtipom a s takou voľnosťou, ba ľahkosťou, akú v teoretickej literatúre nachádzame iba zriedka. Neviazaný pravidlami strnulého teoretického systému, ale pritom metodologicky dôsledný, dokáže premyslieť aktuálne otázky prekladu v štrukturálno-analytickom i vývinovom, historickom priemete.

Príspevky Jána Vilikovského k teórii prekladu odznegli na medzinárodných podujatiach a boli uverejnené v renomovaných zahraničných periodikách. Popri spoluautorskej účasti na tezauri *Originál/Preklad*, redigovaným Antonom Popovičom, je hlavným autorom už šesťnásobne vydaného *Slovensko-anglického slovníka*. Jeho tri monografické práce sú venované tvorbe veľikánov svetovej literatúry: Shakespeareovi, Faulknerovi a Hemingwayovi.

Ján Vilikovský preložil niekoľko desiatok kníh z americkej a anglickej literatúry. O jeho prekladateľskom majstrovstve svedčí aj to,

že za prekladateľskú činnosť bol v rokoch 1970, 1979 a 2003 odmenený Cenou Jána Hollého, v roku 1971 a v roku 2004 prémieu (v rámci Ceny) Jána Hollého, v roku 1999 Cenou vydavateľstva Slovenský spisovateľ a v roku 2004 Prémiou Zory Jesenskej.

Ján Vilikovský bol istý čas predsedom Prekladateľskej sekcie Zväzu slovenských spisovateľov, neskôr členom predstavenstva slovenských spisovateľov. Vo funkcii vedúceho tajomníka Ústredia slovenských prekladateľov reprezentoval československých prekladateľov na zahraničných fórach a na medzinárodnom kongrese najrenomovanejšej prekladateľskej a tlmočnickej organizácie FIT (Fédération Internationale de Traduction), kde bol zvolený za člena komisie pre básnický preklad.

Od roku 1990 pôsobil ako šéfredaktor a neskôr ako riaditeľ vydavateľstva Tatran. V roku 1997 sa stal riaditeľom Slovenského centra pre umelecký preklad, ktoré pod jeho vedením – ako jediné spomedzi postkomunistických krajín – nadviazalo permanentnú spoluprácu s ďalšími prekladateľskými centrami z krajín Európskej únie. Vilikovskému sa podarilo dosiahnuť, že Slovenské centrum sa stalo právoplatným členom organizácie RECIT (Európska sieť medzinárodných centier pre umelecký preklad), ktorá sídli vo francúzskom Arles a je štrukturálnou súčasťou EÚ, a to ešte pred prijatím Slovenskej republiky do Únie. Ján Vilikovský bol zároveň zvolený

za námestníka generálneho tajomníka tejto transeurópskej ustanovizne.

V rokoch 2001 – 2002 pôsobil ako riaditeľ Literárneho informačného centra v Bratislave.

Historiograficky nezmazateľná je i diplomatická misia nášho inauguranta. Ján Vilikovský pôsobil od roku 1992 ako posledný veľvyslanec Československej republiky a od roku 1993 ako prvý veľvyslanec Slovenskej republiky v Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska. Z tejto pozície význačne prispel k formovaniu korektných vzťahov medzi Slovenskou republikou a Spojeným kráľovstvom a k presadeniu pozitívneho obrazu Slovenska vo vzťahu k britskej verejnosti. Dôležitú úlohu zohral i pri zjednocovaní rozličných vrstiev slovenskej emigrácie.

Ján Vilikovský reprezentoval Slovensko aj po odchode z Ministerstva zahraničných vecí. Bol oficiálnym zástupcom SR na konferencii Dôsledky vstupu do EÚ na tzv. malé jazyky, ktorú v roku 2001 usporiadalo Švédsko ako vtedajšia predsednícka krajina EÚ, a oficiálnym predstaviteľom SR v Holandsku na sympóziu Európa ducha 2004. Časť z jeho úvodného vystúpenia pod názvom Európa – minulosť a budúcnosť je zverejnená v oficiálnej publikácii európskeho Mesta kultúry - Corku (Írska republika).

Zreteľahodnou súčasťou celoživotnej práce doc. PhDr. Jána Vilikovského, CSc., je jeho pedagogická činnosť. Podnecujúco v tom zaiste pôsobil vplyv jeho rodičov, ktorí sa venovali učiteľskej profesii. Otec dr. Ján Vilikovský bol profesorom staršej českej a slovenskej literatúry na Univerzite Komenského v Bratislave, neskôr na Masarykovej univerzite v Brne. Okrem toho sa venoval aj štúdiu latinskej, nemeckej a francúzskej literatúry. Matka dr. Júlia Vilikovská vyučovala slovenčinu na Obchodnej akadémii v Bratislave. Ich synovia – Ján a Pavel – boli teda akoby predurčení prevziať túto lingvistickú štafetu.

Ján Vilikovský vyštudoval s vyznamenaním Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, odbor anglický jazyk – slovenský jazyk. Po absolvovaní štúdia pracoval ako redaktor, neskôr ako vedúci prekladovej redakcie vo Vydavateľstve Slovenský spisovateľ. Popritom sa venoval prekladovej a literárnokritickej činnosti.

V roku 1970 prijal ponuku prof. Popoviča pôsobiť na novozaloženom pracovisku - Inštitúte prekladateľstva a tlmočníctva pri bratislavskej pobočke Univerzity 17. novembra, kde vyučovali aj ďalší poprední lingvisti. Napriek nedlhému trvaniu a skromným podmienkam Inštitút (ktorý sa v odborných kruhoch stal takpovediac legendou) dosiahol vysokú odbornú úroveň a jeho absolventi sa uplatnili na významných postoch vo vedeckom i verejnom živote.

V roku 1974 sa Ján Vilikovský stal členom Katedry anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty UK v Bratislave, kde pôsobil takmer dve desaťročia. Ako popredný anglista sa tu venoval nielen literárnym, ale aj lingvistickým disciplinám. Vychoval viacerých doktorandov z oblasti anglického jazyka a literatúry a prekladu.

Ján Vilikovský zastával jeden rok funkciu riaditeľa amerického jazykového inštitútu na City University v Bellevue, ktorej bratislavská pobočka pripravuje podnikových manažérov (MBA).

V roku 1998 začal vyučovať na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filologickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, ktorá ako jediná fakulta na Slovensku pripravuje profesionálnych prekladateľov a tlmočníkov. V roku 2001 sa stal jej dekanom.

Pedagogické pôsobenie Jána Vilikovského je späté aj s našou univerzitou, resp. s jej predchodkyňou – Pedagogickou fakultou v Nitre. Dá sa povedať, že spolu s Antonom Popovičom sa najviac zaslúžil o to, že sa v druhej polovici 20. storočia veda o preklade konštituovala ako samostatná vedná disciplína v rámci literárnej vedy. Bol jedným z tých, ktorí sa aktívne pričínili o vznik a kvalitnú náplň nitrianskych letných škôl interpretácie originálneho a prekladového textu v rokoch 1975 až 1981. Táto tradícia pokračovala aj v ďalších rokoch, na čom má nemalú zásluhu práve Ján Vilikovský. Len miesto sa zmenilo: najprv sa letné školy konali v Kamennom Mlyne pri

Malackách, neskoršie sa uskutočňovali v Domove slovenských spisovateľov v Budmericiach. V rámci letných škôl Vilikovský systematicky prednášal a odovzdával svoje bohaté skúsenosti prekladateľom i teoretikom prekladu. Od roku 2005 vyučuje na Katedre cudzích jazykov Pedagogickej fakulty UKF v Nitre, kde vedie prednášky v študijnom odbore Prekladateľstvo pre regionálny rozvoj so zameraním na anglický jazyk.

Vážené slávnostné zhromaždenie,

dovoľte, aby som v závere svojho laudatia zdôraznila jeden dátum: 13. júl 1937. Je to dátum narodenia popredného slovenského anglistu, prekladateľa európskeho formátu, vynikajúceho pedagóga a emeritného dekana, významného reprezentanta Slovenskej republiky v zahraničí, Jeho Excelencie docenta doktora Jána Vilikovského, kandidáta vied.

Je pre mňa cťou byť pri tom, keď UKF v Nitre tomuto vzácnemu človekovi udelí titul doctor honoris causa, za jeho celoživotnú tvorivú prácu v oblasti teórie a praxe prekladu a za osobnú účasť na budovaní a šírení dobrého mena SR v zahraničí. Nech teda k predchádzajúcim poctám dnes pribudne aj uznanie našej vedeckej society za obetavú prácu v prospech vedy a kultúry Slovenska.

Prof. RNDr. Gabriela Porubská, CSc.

Vaša Spectabilita,
vážená pani dekanka,

s mimoriadnym záujmom a potešením sme si vypočuli Vaše úprimné laudatio. Naplnila nás osobitná radosť a uspokojenie, že tento čestný vedecký titul udeľujeme významnému slovenskému prekladateľovi, diplomatovi a vysokoškolskému pedagógovi, ktorý svoj doterajší vedecký a ľudský život zasvätil tvorivej práci v oblasti teórie a praxe prekladu a šíreniu dobrého mena Slovenskej republiky najmä v zahraničí. S neobyčajným zadost'učinením a radosťou dávam z moci svojho úradu súhlas na udelenie čestného titulu „doctor honoris causa“ pánovi docentovi doktorovi Jánovi Vilikovskému, kandidátovi vied.

Prof. RNDr. Libor Vozár, CSc.,
rektor

Slávnostný sľub inauguračný

Summum consilium Universitatis Constantini Philosophi Nitriensis non ignorans, quantum tu, vir clarissime et eminentissime, qui pro arte interpretandi et pro opinione Rei Publice Slovacaē peregre, pro laudibus quas de lumine sapientiae salutifero totum terrarum per orbem propagando meritus es.

Hoc consilium in conventu suo solemni, habito communi applausu decrevit, ut Tu, Excelencia Ioannes Vilikovsky in numerum doctorum scientiarum et artium honoris causa recipereris.

Quod consilli nostri consultum cum summa Rei Publicae Slovacaē potestate confirmatum esset, a te, vir eminentissime, petimus, ut in hoc consessu sollemni summum illum et unicum, quo te Universitas studiorum nostra ornare potest, honorem accipias.

Prius autem sponsio sollemnis tibi suscipienda est.

Spondebis igitur:

Primum, te huius Universitatis, in qua summum in scientiis gradum ascenderis, piam perpetuo memoriam habiturum eique auctoritate auxilio consiliis tuis nunquam defuturum? Dein, te opera tua laude digna non intermissurum esse, ut veritas propagetur et lux eius, qua salus generis humani continetur, terrarum orbem illustret?

Haec Tu ex animi Tui sententia spondebis ac polliceberis?

Ján Vilikovsky

SPONDEO AC POLLICEOR

Itaque iam nihil impendit, quominus honores, quibus Te senatus Constantini Philosophi Universitatis Nitriensis ornare cupit, Tibi impertiamus.

Ergo ego promotor legitime constitutus, TE, Excelencia Ioannes Vilikovsky, vir doctissime, SCIENTIARUM PHILOSOPHICARUM doctorem honoris causa creo, creatum renuntio, omniaque doctoris scientiarum iura et privilegia in Te confero, cuius rei in fidem hoc diploma Universitatis sigillo firmatum Tibi in manus trado.

Zánik originálu a zánik prekladu

Nedávno uplynulé storočie radi označujeme ako storočie techniky, storočie vesmírnych letov či informačnej technológie, a málokedy si uvedomíme, že rovnako oprávnené by sme ho mohli nazvať storočím prekladu. Ako praktická, tak teoretická - a najmä teoretická - stránka tejto činnosti sa vyvíjala s nevídanou dynamikou a nakoniec zmenila naše nazeranie nielen na preklad samotný, ale aj na isté aspekty komunikácie, sémantiky a v konečnom dôsledku aj literatúry a literárnej teórie.

Na preklad sa po väčšinu jeho existencie nazeralo ako na jav druhoradý, služobný, podriadený potrebám chvíle a nijako nesúmerateľný s autentickým tvorivým úkonom. Ide pritom o jav navýsost' paradoxný: na jednej strane jazykovedci, spisovatelia, estetici aj filozofi popierali vôbec už samotnú možnosť prekladu, kým na druhej ľudstvo odnepamäti využíva výsledky prekladateľskej činnosti, a to vcelku úspešne a bez problémov. Táto paradoxnosť je prekladu vlastná: T. H. Savory (1968:54) zostavil zoznam šiestich apórií, neriešiteľných protirečení, ktoré sa vytyčujú ako základné podmienky pre-

kladu:

- preklad musí reprodukovať slová originálu - preklad musí reprodukovať myšlienky originálu;
- preklad sa má čítať ako pôvodné dielo - má sa čítať ako preklad;

- má odrážať štýl originálu - má odrážať štýl domácej kultúry;
- má sa čítať ako dielo autorovho súčasníka - ako dielo prekladateľovho súčasníka;
- môže k originálu pridávať či z neho niečo vypustiť - nikdy nesmie pridávať ani vypúšťať;
- verš sa má prekladať prózou - verš sa má prekladať veršom.

Treba priznať, že každá z týchto požiadaviek je sama osebe oprávnená a plne zdôvodniteľná. Zároveň však ich vzájomná protirečivosť dokonale ilustruje, aké rozporuplné požiadavky na preklad kladieme.

Pri zbežnom pohľade sme náchylní vysvetľovať túto protirečivosť ako čosi, čo vyplýva z povahy samého prekladu, ktorý sa tak

odlišuje od pôvodného diela. V skutočnosti je to však výsledok nášho dvojznačného nazerania na originál.

V prvom rade ho vnímame ako *dielo* - výsledok tvorivého úkonu, autonómny produkt, sprostredkujúci istý súbor poznatkov, právnych záväzkov či estetických hodnôt. Originál je teda *donné*, daný fakt; predmetom nášho záujmu je jeho myšlienkový obsah a pokiaľ ide o dielo napísané v jazyku, ktorému nerozumieme, chceme, aby nám preklad tento obsah sprostredkoval.

Zároveň však - najmä pokiaľ sme filologicky vzdelaní - vnímame dielo ako *text*, teda zjednodušene povedané ako určitý komplex slovných znakov, ktoré sprostredkujú obsah nielen svojím významom, ale aj zoskupením (štýl), ba i formálnymi vlastnosťami (v poézii). Je preto len prirodzené, že chceme, aby nám preklad čo najpresnejšie reprodukoval slová originálu, vrátane ich formálnych a fonetických vlastností.

Vidíme, že sme fakticky dospeli k prvej zo spomínaných Savoryho apórií. Podstatné je uvedomiť si, že tento rozpor vznikol v dôsledku duálneho chápania pôvodného diela, nie prekladu. Pri vnímaní originálu máme do činenia iba s jedným jazykom, a tak totožnosť *diela* a *textu*, ich dialektická jednota, nám tento fakt zastiera; objekt svojho záujmu vnímame raz v jednom, raz v druhom zmysle, podľa toho, ako to okolnosti vyžadujú. Až fakt dvojazyčnosti pri preklade, kde je podobné stotožnenie vylúčené, nás upozorní na logickú nepripustnosť nášho postupu.

Dôraz na originál ako *text*, ako jazykový fakt, nevyhnutne musel

viest' k tomu, že sa po veľkú časť dejín kládol dôraz na slovo. V podstate možno povedať, že s výnimkou určitých nedlhých období sa preklad chápal ako jazyková operácia, ktorá mala reprodukčný cieľ: vytvoriť v cieľovom jazyku čo najdokonalejšiu a najsprávnejšiu - to znamená najvernejšiu - kópiu originálu. Istú výnimku môžeme nájsť v antickom Ríme, kde napr. Horácius varuje pred doslovným prekladom¹ a Cicero rozlišuje medzi prekladom tlmočnickým a rečníckym.² S nástupom kresťanstva však nastáva návrat k pôvodnej línii verného a jedine správneho riešenia; pod vplyvom teologických a ideologických pohnútok sa hľadalo "na literu skôr ako na ducha",³ aj keď prinajmenšom prax Hieronymova nebola celkom taká rigoristická, ako by sme predpokladali. Je ostatne charakteristické, že Hieronymov preklad Biblie sa kanonizuje, stáva sa akýmsi originálom *ex post*, ktorý má všetku autoritu pôvodného textu, a jeho preklad sa ak nie priamo zakazuje, tak aspoň obmedzuje a rozličnými prostriedkami viac-menej potláča.

Pre celé dlhé obdobie európskeho stredoveku možno konštatovať dva fakty: prvým je dominantné postavenie latinčiny, ktoré fakticky odstraňuje potrebu prekladu, prinajmenšom v ranej a strednej fáze a pre vzdelancov. Druhým je osobité postavenie svetského literár-

¹ "Verný prekladateľ, usiluj sa nepreklaďať slovo za slovom!" (Nec verbum verbo curabis reddere, fidus interpres - "Umenie básnické", De arte poetica, I 133).

² Hovorí, že reči Demosthenove a Aischinove preložil "nie ako tlmočník, ale ako rečník, zachovávajúc myšlienky, ich tvar i podobu, ale slovami ladiacimi s našou obyczajou... Myslel som, že čitateľovi netreba slová odratúvať, ale akoby odvažovať." (Non enim ea [=verba] me annumerare lectori putavi oportere, sed tamquam appendere. - "O najlepšom druhu rečníkov", De optimo genere oratorum.)

³ Nida 1964. Tu cit. podľa Čermák 1970:52.

neho diela: originál v našom ponímaní neexistoval, bol to jednoducho pramenný materiál, repertoár tém a motívov, s ktorými každý ďalší užívateľ narábal voľne podľa vlastného uváženia. Literárna produkcia je anonymná, tvorivá autorská individualita sa zaznáva. Preklad tak ako ho rozumieme dnes vlastne neexistoval: bolo to jednoducho ďalšie spracovanie diela, ktoré sa líšilo od iných obdobných spracovaní iba odlišným jazykom. Témy a motívy sa sťahujú z krajiny do krajiny a z jazyka do jazyka, ale napospol ide skôr o prípady literárneho nadväzovania ako o úsilie o reprodukciu.

Odtiaľ na dlhé storočia bude platiť, že preklad je činnosť spadajúca do sféry písomnej, ba literárnej; nerozlišuje sa medzi dielom literatúry vecnej a tzv. krásnej; a základným i skúšobným kameňom tejto činnosti je slovo. Aj tam, kde dochádzalo k revolučným zme-

nám v metóde, ako keď Luther v mene idiomatického nemeckého vyjadrenia doloží slovo, mení slovosled alebo dopĺňa výrazy, čím narušuje staré rečnícke kánony, robí tak v mene ľahšej zrozumiteľnosti a lepšej, teda vernejšej reprodukcie pôvodného významu.

Radikálnu zmenu prvý raz prináša klasicizmus. Verný svojim racionalistickým zásadám verí v poznateľnosť sveta a jeho zákonov, vrátane estetických. Ťažisko záujmu sa presúva z literatúry vecnej na krásnu, a tá sa upravuje v súlade s platným estetickým kánonom: dominuje v ňom vznešenosť, primeranosť, elegancia a harmónia. Je to

epocha tých *les belles infidèles*,⁴ prekladov krásnych, hoci nie verných a niekedy zabiehajúcich do adaptácie, ktorá na nás dnes pôsobí až komicky. Podstatné však je, že preklad sa nepokúša vytvárať kópiu, prvý raz cielene a metodicky opúšťa pevnú pôdu a záchranný pás slova a snaží sa vystihnúť myšlienku. "Usiloval som sa, aby Vergílius hovoril anglicky tak, akoby sám bol hovoril, keby sa bol narodil v Anglicku v prítomnej dobe," píše John Dryden,⁵ čím formuloval krédo adaptačných prekladov, dovoľávajúcich sa ducha originálu.

Romantizmus prichádza s reakciou, azda rovnako extrémnou, ako bola klasická záľuba v adaptácii. Pochádza z dvoch zdrojov: jedným je filozofia jazyka a rozvíjajúca sa jazykoveda, ktorá viedla k vedomiu osobitosti jednotlivých jazykov. Už Leibniz tvrdil, že jazyk myšlienku nielen sprostredkuje, ale aj podmieňuje; Herder bol presvedčený, že jazyk sa odráža v národnej povahe a naopak. Najďalej zašiel Wilhelm von Humboldt, podľa ktorého "jazyk je konštitutívnym orgánom myslenia" (1836:18), a preto "každá reč obsahuje osobitný svetonázor" (1836:74). Z toho vyplývajú jednak požiadavky, aby preklad podľa možnosti reprodukoval osobitosti jazyka originálu,⁶ a jednak aj časté úvahy o nemožnosti prekladu vôbec. Druhým zdrojom je kult individuálneho génia, ktorý vyžadoval zachovanie osobitých výrazových a formálnych črt originálu. Obe tieto tendencie smerujú k dôrazu na slovo, na čo najúplnejšie zachovanie textu,

⁴ Tak ju nazval Georges Mounin narážkou na známy výrok Esaiasa Tegnéra, že preklad je ako žena - ak je verný, nie je pekný, a ak je pekný, nie je verný.

⁵ *Essays of John Dryden II*, London 1900: 228; cit. in Levý 1957:66-67.

⁶ Najdôslednejšie u Friedricha Schleiermachers: *Über die verschiedene Methoden des Übersetzens*, Berlin 1813.

ktorého formálne vlastnosti platia za dominantné. Nie div, že sa v mnohých prípadoch ideálom stáva doslovný preklad, v prípade poézie sa forma originálu dôsledne dodržiava, ba neraz sa v mene absolútnej vernosti siaha k prekladu prózou. Znamená to návrat k úsiliu o vytvorenie kópie.

Zároveň však možno v tomto postoji k prekladu nájsť aj dôležitú paralelu s filozofickým pozitivizmom: originál je autentický fakt, samostatný, empiricky overiteľný a svojím spôsobom suverénny.

Úlohou prekladateľa je pravdivo, čo najobjektívnejšie ("vedecky overiteľne") a najúplnejšie tento fakt zreprodukovat'. Mal by sa teda vyvarovať dohadov, špekulácií (interpretácia) a vôbec prvkov subjektívnych.

Zhruba od polovice 19. storočia možno však pozorovať prvý pohyb, ktorý povedie k rozdeleniu doteraz jednotného javu a k ďalekosiahlym zmenám. Rozvoj prírodných vied a techniky má za následok zvýšenú produkciu tzv. odbornej literatúry a začína sa ukazovať, že jej jazyk sa vyznačuje istými špecifikami, ktoré sa odrážajú aj v preklade. Vyjadrené dnešným jazykom, diskurz prírodovedných či technických disciplín sa do tej miery odlišuje od diskurzu krásnej literatúry, že aj medzi prekladateľskými postupmi vzniká radikálna rozdielnosť. Odteraz sa už pojem "preklad" nebude spájať v prvom rade s literárnymi dielami.

Špecifickosť odborného prekladu je všeobecne známa, ale ľahšie je ju konštatovať ako definovať. Naivná definícia tvrdí, že odborný preklad musí byť presný - ako keby umelecký mohol byť nepresný!

Menej naivný prístup sa opiera o terminologický ráz textu a spôsob výkladu a organizáciu textu. Často sa spomína aj prevaha denotácie nad konotáciou, resp. úsilie o potlačenie konotácií použitých lexikálnych jednotiek. V konečnom dôsledku bude smerodajný vzťah medzi jazykom a objektívnou realitou: kým v odbornom texte existuje priamy vzťah medzi jazykom a pomenúvanou skutočnosťou, v texte umeleckej literatúry ide o vzťah nepriamy, sprostredkovaný "filtrom" umeleckého obrazu. Slovo, ktoré nachádzame, si už nenárokuje absolútnu, všeobecnú platnosť, ale zaraďuje sa do jednej z dvoch paradigiem, dáva sa jednou z dvoch ciest a môžeme dospieť k viacerým výsledkom, pričom všetky sú správne, alebo ak chceme "pravdivé". Odteraz už nebude existovať jediný prístup, jediná metóda, jediná pravda prekladu.

Preklad a teoretický prístup k nemu však zároveň silne ovplyvnil spoločenský vývoj začiatkom storočia, ako aj vývoj psychologických vied, jazykovedy a filozofie jazyka.

Je zrejmé, že podmienkou dobrého prekladu je adekvátne reprodukovať význam originálu. Čo vôbec tvorí zmysel a význam výroku - konkrétna slovná formulácia, alebo intencia autora? A do akej miery je význam vlastnosťou samotného jazyka? Spomínali sme už Wilhelma von Humboldta, a obdobné formulácie zaznievajú u amerických jazykovedcov, ktorí boli konfrontovaní s jazykmi obsahujúcimi štruktúry a kategórie cudzie indoeurópskej jazykovej rodine a usúdili, že "Svety, v ktorých žijú rozličné spoločenstvá, sú samostatnými svetmi, nie je to len jediný svet opatrený rozličnými menov-

kami" (Sapir 1949: 143). Ešte dôslednejšie sa týmito otázkami zaoberal russellovský neopozitivismus, a najmä filozofi Viedenského krúžku, ktorí sa sústredili na problém overovania jazykových výrokov. V ich ponímaní verifikácia výroku spočíva v jeho konfrontácii s konečným počtom aktov skúseností alebo s iným výrokom. Kritériom pravdivosti sa tak stáva konformita so systémom. Spoločným menovateľom týchto názorov je zdôrazňovanie inherentnej systémovej závislosti jazykového výrazu a oslabenie jeho priamej väzby s mimojazykovou skutočnosťou. "Význam ... je vlastnosť jazyka. ... ruský text, napr. má ruský význam (ako aj ruskú fonológiu, ortografiu, gramatiku a lexiku), a ekvivalentný anglický text má anglický význam" (Catford 1965: 35).

Takto dochádza k relativizovaniu celého prekladového procesu. Po prvé, stráca sa originál ako prototyp a pravzor. Po druhé, otriasa to jedným zo základných pojmov v prekladovom reťazci, a to práve oným jediným archimedovsky pevným bodom, tzv. invariantom. Invariantnosť sa spravidla definuje ako významová totožnosť prvkov originálu v preklade. Na základe invariantného jadra "dochádza k čitateľskej alebo prekladateľskej ... konkretizácii, čiže *k transformáciám, resp. variantom*. Rozumieme nimi také zmeny, pri ktorých sa jadro významu nemení a nastáva len zmena v pláne formy výrazu" (Popovič 1983: 174). Podľa Wittgensteina však "význam slova je jeho použitie v jazyku" (2003), a keďže podstatou prekladu je výmena jazykového materiálu, chýba nám práve ten etalón, ktorý by umožňoval overiť súmerateľnosť oboch jazykových vyjadrení. Pri rigorózn-

nom uplatňovaní tohto prístupu by sme museli skončiť pri prekladaateľskom pesimizme a hlásať nemožnosť prekladu. Pokiaľ však vychádzame z toho, že každá výpoveď má svoj korelát v objektívnej realite, dospejeme k záveru, že logicky je preklad možný, pretože postupy vnímania a myslenia, ktoré sú odrazom tejto reality, sú spoločné pre celý ľudský rod, a lingvisticky je preklad možný, pretože prvky oznámenia formulované v akomkoľvek jazyku sa dajú zistiť analýzou a reprodukovat' prostriedkami iného jazyka.

Najradikálnejšou zmenou sa tak stáva poznanie, že myšlienkový obsah diela nie je obmedzený jeho jazykovou rovinou. Jedným z najväčších zdrojov prekladateľských problémov je nie rozdielnosť jazykov (okrem niekoľkých nepočetných výnimiek), ale rozdielnosť kultúr, materiálneho bytia a spoločenských konvencií. Nida (1964) ukazuje, že cestu k prekonaniu týchto ťažkostí tvorí v podstate funkčný prístup ("dynamická ekvivalencia") a ilustruje to svojím dnes už klasickým príkladom, podľa ktorého "baránok Boží" ako symbol nevinnosti a snímania hriechov je napr. v eskimáckej kultúre prázdny slovný spojením - fungujúcim ekvivalentom by bol "tuleň Boží". Zdôraznenie funkčného prístupu je prvým dôležitým faktom; druhým je efektívne rozpojenie slovného výrazu originálu a prekladu, pričom sa predpokladá, že každý bude fungovať vo svojom kultúrnom okruhu a popípade aj vo svojom čase.

Práve tento poznatok, že totiž rýdzo lingvistická analýza nie je v prekladových súvislostiach samospasiteľná, a neraz ani dostačujúca, viedla k importu nových impulzov z iných vedných disciplín.

Pražský lingvistický krúžok, ktorého štrukturalizmus vychádzal z popudov ruského formalizmu, sa opieral o teóriu znaku a analýzu semiózy v takých oblastiach ako etnológia, kde sledoval ľudové zvyky, kroje, atď. V bývalých krajinách tzv. východného bloku si veľkú autoritu získal Jurij Lotman so svojou teóriou sekundárnych modelovacích systémov. Jazyk v jeho koncepcii je primárnym znakovým systémom, ktorý modeluje svet, alebo - ak chceme - objektívnu realitu. Literárne dielo takisto modeluje svet, lenže nie priamo, ale sekundárne, prostredníctvom znakov, ktoré sú vybudované na materiáli systému primárneho. Pre prekladovú teóriu i prax to malo ten dôsledok, že došlo k "rozpojeniu" textu ako faktu rýdzo jazykového a diela ako súboru hodnôt. Najvlastnejším poslaním prekladateľa má byť reprodukcia významu diela a jeho pôsobenia na vnímateľa.

Tu by niekto azda mohol poznamenať, že spomínané procesy viedli k uvoľneniu rigorózných kritérií kladených na preklad: postupné odpútavanie sa od pevného fundamentu slova vyústilo do spochybňovania väzby s originálnym textom, takže sa plným právom môžeme pýtať, či takto získaná voľnosť už nehraničí so svojvôľou. Na to je jediná odpoveď: ak sa niečo uvoľnilo, spochybnilo vo svojej definícii, tak to nie je preklad, ale samotný text, čiže originál. Ide o súhlasný duálny pohyb po rovnobežných líniiach, nie o rozchádzajúce sa smerovanie.

Otázky o tom, čo vlastne tvorí význam literárneho diela a do akej miery je význam podmienený autorským zámerom, sú ústrednými problémami hermeneutickej línie nemeckej filozofie, ktorá siaha až

kamsi k Schleiermacherovi. Pre Husserla bol význam "intencionálnym objektom",⁷ čo znamená, že ho nemožno zredukovať na psychologický úkon konzumenta, ale pritom nemožno ani tvrdiť, že je od neho celkom nezávislý. Je zrejmé, že rozliční čitatelia môžu dospieť k rozličným interpretáciám, ale ak tieto interpretácie majú byť platné, musia sa pohybovať v rámci systému typických očakávaní a pravdepodobností.

V tejto súvislosti je zaujímavá recepcná estetika so svojim zameraním na čitateľa (Iser 1976). Pokiaľ stojíme na stanovisku, že literárne dielo žije konkretizáciou v mysli recipienta, je zrejmé, že tohto konečného účastníka komunikačného reťazca nemožno zanedbávať. Terry Eagleton (1983:74) dokonca tvrdí, že históriu modernej literárnej teórie možno deliť do troch štádií: romantizmus a 19. storočie sa sústreďujú na autora, potom sa ťažisko záujmu presúva na text

⁷ Cit. Eagleton 1983, 66 a nasl.

(Eagleton uvádza Novú kritiku, ale s rovnakým oprávnením sem môžeme priradiť štrukturalizmus), a najnovšie je v centre pozornosti čitateľ. Ten vníma dielo na základe istých stratégií a noriem, podľa ktorých si vytvára interpretačné predpoklady a očakávania; text teda treba chápať ako súbor inštrukcií na vyvolanie určitých reakcií. To znamená ďalšie uvoľnenie diela od jazykovej podmienenosti, alebo ak chceme od tyranie slova

Ešte radikálnejší je prístup Rolanda Barthesa, ktorý vychádza zo štrukturalizmu, ale postupne jeho metodiku opúšťa. Ako sám tvrdí, robí tak v mene prechodu od diela k textu, ktorý sa však v jeho chápaní totálne rozchádza so staršími koncepciami. Nie je fixovanou štruktúrou, ale *štruktúraciou*; jeho kľúčovými pasážami sú práve úseky (nazýva ich "písateľné", *scriptible*), ktoré si vyžadujú dotvorenie čitateľom, a preto priamo vyzývajú k rozličnej interpretácii. V dôsledku toho sa text stáva pluralitným, mnohovýznamovým. "Pluralita textu nezávisí od mnohoznačnosti obsahu, ale na vlastnosti, ktorú by sme mohli nazvať *stereografickou pluralitou* označujúceho, z ktorého je utkaný (etymologicky je text tkanivom; slovo *textus*, z ktorého pochádza text, znamená "utkaný") (Barthes 1971:76). Znamená to teda, že mnohoznačnosť, pluralita interpretácií, ktorú mnohí teoretici vyčítali prekladu, sa tu stáva priam konštitučnou zložkou samého originálu. Inými slovami, originál ako prototyp, model, podľa ktorého má vzniknúť kópia, zaniká, ba vlastne nikdy fakticky neexistoval. Jeho objektívna existencia ako faktu sa rozmieňa na čitateľskú interpretáciu, ktorá vždy bude obsahovať prvok subjektivity.

Do istej miery extrémnejšie stanovisko zaujíma tzv. manipulačná škola, ktorá sa v podstate odmieta zaoberať vzťahom originál-preklad a ich vzájomným porovnávaním. Ako dokazuje Gideon Toury, "preklady sú faktmi iba jediného systému, a to cieľového systému" (1985:19), keďže z hľadiska pôvodného textu a východiskovej kultúry nemajú prakticky nijaký význam - východiskový systém opustili a nijako nemôžu ovplyvniť jeho lingvistické a textové pravidlá a normy. Skutočný vplyv môžu vyvíjať iba v rámci kultúry preberajúcej. Toto stanovisko nie je také extrémne, ako sa na prvý pohľad môže zdať. Manipulačná škola nazerá na celý proces a výsledok prekladu ako na fakt literárneho a kultúrneho nadväzovania. Vychádzajúc z ruských formalistov (Jakobson, Tyňanov) a českých štrukturalistov dospieva k názoru, že literatúra je "polysystémom", čiže dynamickým konglomerátom rozličných systémov, ktoré sú medzi sebou v opozícii a ich vzájomné postavenie sa sústavne mení (Even Zohar 1979). Jednou zo základných opozícií je opozícia medzi "primárnymi" (inovačnými) a "sekundárnymi" (konzervatívnymi) systémami, ako aj medzi centrom systému a jeho perifériou, medzi kanonizovanými a nekanonizovanými úrovňami. Umelecký preklad je jedným z prvkov, ktorý vstupuje do ustavičného zápasu o nadvládu medzi rozličnými úrovňami systému, a neraz môže fungovať ako primárna polemická zbraň proti momentálne dominantnej poetike. Odtiaľ pramení záujem členov tejto školy o historicko-kritické a deskriptívne štúdie, analyzujúce jednotlivé prípady. André Lefevere zavádza pojem *rewriting* (prepísanie, znovunapísanie), ktorým označuje každý

prípád literárneho nadväzovania, vrátane prekladu, a skúma faktory, ktoré ovplyvňujú a ovládajú systém - patróni, experti, ideológia a politika.

V podstate tu môžeme - azda aj bez zveličovania - hovoriť o zániku prekladu: dielo už nie je kópiou, importom zvonka, ale stáva sa organickou súčasťou literatúry domácej, funguje v jej rámci a spĺňa tie úlohy, ktoré sa v nej cítia aktuálne.

Stojac na tomto mieste nemôžeme na záver nespomenúť profesora tejto univerzity - či vlastne školy, ktorá bola jej predchodcom - Antona Popoviča. Aj on bol súčasťou pohybu, ktorý sme si tu stručne charakterizovali, a ohlas, ktorý jeho teoretické práce získali, je tým pozoruhodnejší, ak si pripomenieme politické i jazykové obmedzenia, s ktorými sa musel vyrovnáť. Opierajúc sa o Mikovu výrazovú teóriu definoval preklad ako "štylistické modelovanie prototextu jeho prekladovým metatextom" (1983:180), pričom štýl zhodne s Mikom poníma ako dynamickú konfiguráciu výrazových vlastností v jazykovom prejave a preklad chápe ako intersemiotický, intertextuálny komunikačný akt.

Osobitnú pozornosť venoval otázke ekvivalencie, ktorú definuje ako funkčnú rovnocennosť prvkov originálu i prekladu s cieľom dosiahnuť výrazovú zhodnosť s invariantom zhodného významu. Jeho azda najväčším teoretickým prínosom je nový prístup k rozdielom, ktoré konštatujeme medzi originálom a prekladom pri skúmaní, či sa dodržali všetky podmienky ekvivalencie. Predtým sa takéto rozdiely pokladali za negatívny jav, odchýlky narúšajúce vernosť kópie. Popovič dokazuje, že tieto výrazové posuny sú nevyhnutným sprievod-

ným javom prekladu, vyplývajúcim z rozdielnosti jazykov, textov a kultúr, dôsledkom prekódovania informácie do odlišného znakového systému. Vzhľadom na rozdielnosť komunikačného kontextu, v ktorom vystupuje originál a preklad, pretlmočenie sa neraz stáva možným iba v dôsledku zámerných zmien. "Funkčný výrazový posun, teda taký, ktorý si kladie za cieľ adekvátne vyjadriť prvky v podmienkach odlišnosti dvoch systémov, je optimálnym variantom originálu" (1971). Vyzdvihnúť treba, že hoci jeho pozornosť patrila v prvom rade umeleckým textom, usiloval sa formulovať svoje teoretické závery vo všeobecnej rovine, tak, aby boli aplikovateľné aj na preklad odborný, a usiloval sa tým pôsobiť proti atomizácii v tejto oblasti.

Bol organickou súčasťou, ba jedným z inšpirátorov pohybu a premien, ktoré sme si načrtli, a rozhodujúcou mierou usmernil slovenské myslenie o preklade v rokoch deväťdesiatych a vlastne až dodnes. Azda nie sú nepriliehavé slová spisovateľa, ktorý povedal, že všetci stojíme na pleciach svojich predchodcov.

Tento príspevok si nemôže nárokovať úplnosť ani teoretickú uzavretosť. Pokúšal sa načrtnúť najdôležitejšie fakty a tendencie na tomto poli z hľadiska stredoeurópskeho, berúc do úvahy najdôležitejšie súvislosti historické, ideologické i politické. Sledoval, ako sa kedysi podceňovaný preklad stával svojprávnym literárnym, jazykovým a spoločenským faktom, dostával sa zo služobného postavenia a emancipoval sa. Nie nadarmo sa hovorí, že prekladom si kultúra uvedomuje samu seba.

Doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc.

Literatúra

Barthes, Roland: "De l'oeuvre au texte". **Revue d'Esthétique**, 3, 1971. Cit. podľa "From Work to Text", in: Josué V. Harari (ed.): **Textual Strategies. Perspectives in post-structuralist criticism**. Ithaca, Cornell University Press 1979, s. 73-81.

Catford, John: **A Linguistic Theory of Translation**. Oxford, Oxford University Press 1965.

Čermák, Josef - Ileš, Bohuslav - Skoumal, Aloys (eds.): **Překlad literárního díla. Sborník současných zahraničních studií**. Praha, Odeon, 1970.

Eagleton, Terry: **Literary Theory. An Introduction**. Oxford, Basil Blackwell 1983.

Even-Zohar, Itamar 1979: "Polysystem Theory." **Poetics Today**, I, 1-2, 1979, s. 287-310.

Humboldt, Wilhelm von: **Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die Geistige Entwicklung des Menschen-geschlechts**. Berlin 1836. Faksimile: Ferd. Dummlers Verlag, Bonn 1968.

Nida, Eugene A.: **Towards a Science of Translating**. E.J. Brill, Leiden 1964.

Popovič, Anton: **Poetika umeleckého prekladu. Proces a text**. Bratislava, Tatran 1971.

Popovič, Anton (ed.): **Originál/Preklad. Interpretačná terminológia**. Bratislava, Tatran 1983.

Sapir, Edward: **Selected Writings in Language, Culture and Personality**. Berkeley and Los Angeles, University of California Press 1949.

Savory, T. H.: **The Art of Translation**. London, Cape 1968.

Toury, Gideon: "A Rationale for Descriptive Translation." In: Hermans, Theo (ed.): **The Manipulation of Literature**. London and Sydney, Croom Helm 1985, s. 16-41.

Wittgenstein, Ludwig: **Tractatus logico-philosophicus**. Bratislava, Kalligram 2003.

Návrh na udelenie čestného titulu „doctor honoris causa“

doc. PhDr. Jánovi Vilikovskému, CSc.

(Dokument)

Doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc., - prekladateľ, diplomat, vysokoškolský pedagóg sa narodil 13. júla 1937 v Palúdzke (dnes miestna časť Liptovského Mikuláša). Vyrastal v rodine univerzitného profesora staršej českej a slovenskej literatúry na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, neskôr na Masarykovej univerzite v Brne.

Predovšetkým rodinné prostredie ho motivovalo k tomu, aby po skončení Jedenásťročnej strednej školy v Bratislave pokračoval v štúdiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, odbor anglický jazyk – slovenský jazyk.

V rámci študentskej výmeny navštevoval jeden rok Filozofickú fakultu Univerzity Karlovej v Prahe. Štúdium ukončil s vyznamenaním v roku 1959.

Pretože sa zaujímal o literatúru, už počas štúdia začal pracovať ako redaktor vo Vydavateľstve Slovenský spisovateľ, neskôr sa stal redaktorom edície SPKK a vedúcim prekladovej redakcie.

Popritom sa sám venoval prekladovej a literárno-kritickej činnosti.

Pretože sa hlbšie - a najmä teoreticky - chcel venovať literárnej ako aj prekladovej problematike, prijal ponuku prof. Popoviča pôsobiť na novo sa zakladajúcom pracovisku: Inštitúte prekladateľstva

a tlmočnictva pri bratislavskej pobočke Univerzity 17. novembra. Pod vedením známych odborníkov (prof. Vachek, prof. Schwanzer) spolupracoval na založení prekladateľsko-tlmočnického štúdia na Slovensku. Napriek nedlhému trvaniu a skromným podmienkam Inštitút dosiahol vysokú úroveň a jeho absolventi - bývalí poslucháči doc. Vilikovského - sa uplatnili na významných postoch vo vedec-
kom i verejnom živote a viacerí sú poprednými prekladateľmi a funkcionármi prekladateľských organizácií.

Po zrušení Univerzity 17. novembra doc. Vilikovský vyučoval na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského.

V roku 1967 sa doc. Vilikovský stal členom Zväzu slovenských spisovateľov; v rámci normalizačných previerok však členstvo stratil. Do Zväzu ho znova prijali v r. 1985. Po jeho zániku sa stal členom Spolku slovenských spisovateľov, kde bol členom predstavenstva a podpredsedom. Pracoval taktiež vo funkcii predsedu Prekladateľskej sekcie Zväzu slovenských spisovateľov.

V rokoch 1986-1989 popri zamestnaní na FF UK Bratislava pracoval ako vedúci tajomník Ústredia slovenských prekladateľov. V rámci tejto funkcie reprezentoval slovenských i československých prekladateľov na medzinárodných fórach, najmä v najuznávanejšej medzinárodnej prekladateľskej a tlmočnickej organizácii FIT (Fédération Internationale de Traduction), kde bol na medzinárodnom kongrese r. 1987 zvolený za člena komisie pre básnický preklad. Popri praktickej činnosti sa venoval aj literárnej teórii a vede.

V roku 1975 získal titul PhDr., v roku 1983 titul kandidáta vied a v roku 1987 bol habilitovaný na docenta.

Po novembri 1989 pracoval vo vydavateľstve Tatran najprv ako šéfredaktor a neskôr ako riaditeľ.

V roku 1992 prijal ponuku prejsť do služieb Ministerstva zahraničných vecí. Od 10. decembra 1992 pôsobil v Londýne ako (posledný) veľvyslanec Československej republiky a od 1. januára 1993 ako (prvý) veľvyslanec Slovenskej republiky. Doc. Vilikovský svojou činnosťou prispel k tomu, že sa podarilo ustáliť od samého začiatku korektný vzťah medzi SR a Spojeným kráľovstvom a postupne sa podarilo dosiahnuť prijatie SR v britskej verejnosti, ako aj zjednotiť rozličné vrstvy slovenskej emigrácie (veteráni druhej svetovej vojny, emigranti po r. 1945, po r. 1948, po r. 1968).

Po ukončení misie v zahraničí prešiel na City University, Bellevue, ktorej bratislavská pobočka pripravuje podnikových manažérov, kde zastával funkciu riaditeľa American Language Institute.

V roku 1997 sa stal pracovníkom Národného literárneho centra (dnes Literárne informačné centrum) ako riaditeľ Slovenského centra pre umelecký preklad. Toto centrum - ako jediné spomedzi postkomunistických krajín - nadviazalo permanentnú konkrétnu spoluprácu s ďalšími prekladateľskými centrami z krajín Európskej únie. Táto spolupráca vyvrcholila r. 2001 založením formálnej siete RECIT (Réseau Européenne des Centres Internationaux de Traduction Littéraire – Európska sieť medzinárodných centier pre umelecký preklad), v ktorej bol doc. Vilikovský zvolený za námestníka generálneho ta-

jomníka. Slovenské centrum pre umelecký preklad sa fakticky stalo organizáciou spadajúcou pod EÚ ešte pred prijatím SR do Únie.

Od 1. januára 2001 sa stal riaditeľom Literárneho informačného centra. V tejto funkcii absolvoval tvrdý boj o existenciu centra, napádaného politicky. Z funkcie abdikoval k 15. máju 2002 v dôsledku prijatia Vysokoškolského zákona a Zákona o verejnej službe, keďže so začiatkom ich platnosti vznikol pre jeho osobu konflikt záujmov.

Od septembra 1998 totiž prijal úväzok na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filologickej fakulty Univerzity Matej Bela v Banskej Bystrici, kde bol v roku 2001 zvolený za dekana. Do funkcie nastúpil v mimoriadne nepriaznivej situácii, podarilo sa mu však fakultu skonsolidovať a dosiahnuť aj udelenie akreditácie, ktorú do tých čias fakulte neudelili.

Od roku 2005 pôsobí aj na PF UKF v Nitre, kde prednáša translatológiu a vedie prekladové semináre.

Doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc., preložil vyše dvoch desiatok kníh z americkej a anglickej literatúry.

Medzi autormi, ktorých prekladal, sú Edgar Allan Poe, William Faulkner, Ernest Hemingway, Norman Mailer, E. E. Cummings, Salman Rushdie, Ian McEwan, J. C. Oatesová a George Orwell.

Za prekladateľskú činnosť bol odmenený Cenou Jána Hollého:

r. 1970 (William Faulkner: Augustové svetlo),

r. 1979 (William Faulkner: Bľabot a bes. Svätyňa),

a r. 2003 (Salman Rushdie: Bes).

Okrem toho bol r. 1971 odmenený prémieou v rámci Ceny Jána Hollého za preklad románu F. Scotta Fitzgeralda Veľký Gatsby.

V roku 1999 bol odmenený Cenou vydavateľstva Slovenský spisovateľ za preklad románu Iana McEwana Amsterdam.

Za preklad esejí Georgea Orwella, ktoré vyšli pod názvom Ako som strieľal slona a iné eseje bol v roku 2004 odmenený Prémieou Zory Jesenskej.

Je autorom celého radu literárnokritických štúdií i statí z oblasti teórie prekladu. Viaceré z nich odznali na medzinárodných fórach a boli uverejnené v zahraničnej tlači.

Je autorom teoretickej knihy “Preklad ako tvorba” (Slovenský spisovateľ 1984, české vydanie 2002) a zostavovateľom zborníka “Preklad včera a dnes” (Slovenský spisovateľ 1986).

Je spoluautorom hesiel z oblasti prekladu poézie a prekladu umeleckej prózy v encyklopedickom slovníku Antona Popoviča “Originál/Preklad” (Tatran 1983).

Je hlavným spoluautorom Slovensko-anglického slovníka, ktorý vyšiel v šiestich vydaniach v SPN.

Do zoznamu jeho publikačnej činnosti patria desiatky vedeckých štúdií, predslovov a doslovov k románom a štúdie o literárnych javoch.

Q. B. F. F. Q. S.
SUMMIS AUSPICIIS REI PUBLICAE SLOVACAE

CONSTANTINI PHILOSOPHI UNIVERSITAS NITRIENSIS

ET NOS RECTOR MAGNIFICUS, ORDINIS PHILOSOPHICI DECANUS
PROMOTORQUE RITE CONSTITUTUS
LECTURIS SALUTEM.

SENATUS CONSTANTINI PHILOSOPHI UNIVERSITATIS NITRIENSIS
ANTIQUUM AC LAUDABILEM MOREM MAIORUM SEQUENS
AC VIROS IN COGNITIONE RERUM INDAGANDA SAGACISSIMOS
LITTERISQUE ET OPERIBUS SUIS PRAECIPUOS,
QUI DE DOCTRINA EXPOLIENDA ET HUMANITATE PROMOVENDA
MIRUM IN MODUM MERITI SUNT, HONORIBUS ACADEMICIS ORNARE
CUPIENS,
IN CONVENTU SUO LEGITIMO
COMMUNI CONSENSU DECREVIT, UT VIR EMINENTISSIMUS

IOANNES VILIKOVSKY
HONORIS CAUSA

IN CONSTANTINI PHILOSOPHI UNIVERSITATE NITRIENSI IN DOCTORUM
SCIENTIARUM NUMERUM RECIPERETUR.

QUOD SENATUS UNIVERSITATIS CONSULTUM
CUM A SUMMA REI PUBLICAE SLOVACAE CONFIRMATUM ESSET,
NOS HUNC VIRUM PERILLUSTREM

PRO TOTIUS VITAE EIUS OPERIS INGENIOSIS IN RATIONE ET ARTE
INTERPRETANDI,

PRO MERITIS IN HAC ARTE DOCENDA AEQUE ATQUE IN REBUS
SCHOLASTICIS REGENDIS

NEC NON PRO PARTE, QUAM IN EXISTIMATIONE REI PUBLICAE
SLOVACAE DOMI PEREGREQUE AUGENDA ET PROPAGANDA EGIT,

SCIENTIARUM PHILOSOPHICARUM DOCTOREM

CREAVIMUS CREATUMQUE RENUNTIAMUS AC OMNIA, QUAE HUNC
HONOREM SEQUUNTUR,

IURA ET PRIVILEGIA IN EUM CONTULIMUS
IN CUIUS REI FIDEM HASCE LITTERAS MAIORE UNIVERSITATIS
SIGILLO SANCIENDAS CURAVIMUS

DATUM NITRIAE DIE TERTIO MENSIS MAII ANNO MMVII

Edícia

Doctor honoris causa, zv. 12

Ján Vilikovský

Zánik originálu a zánik prekladu

Vydala Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Technická redaktorka Bc. Tatiana Palkovičová

Fotografie archív Jána Vilikovského a UKF

Vydanie prvé

Rok vydania 2007

Strán 58

Tlač Vydavateľstvo Michala Vaška Prešov

ISBN 978-80-8094-146-8

EAN 9788080941468

58

ISBN 978-80-8094-146-8